

UDK 202. 6(474.5)

Grigiškių (Neravų) pilkapyno laidojimo papročiai (2. M. e. VIII—X a. pilkapiai)

Kuncienė O.

1. Bendros žinios apie pilkapyną

Grigiškių (Neravų) pilkapynas yra miške, kairiajame Neries krante, 15 km į vakarus nuo Vilniaus (Trakų raj.)¹. Jis įrengtas dar prieš mūsų erą buvusioje gyvenvietėje. Tai liudija pilkapių sampiluose ir po jais aptiktos titnaginės skeltės, ankstyvosios lipdyninės keramikos fragmentai. Pvz., pilkapio Nr. 3 sampile be skelčių dar buvo rastos titnaginės strėlės antgalis, būdingas mezolito pradžiai², taip pat brūkšniuotu paviršiumi puodų šukių.

Pilkapyną 1972 ir 1974—1977 metais tyrinėjo Lietuvos TSR MA Istorijos instituto archeologijos sektorius, šio straipsnio autorė. Ištirta 50 pilkapių, kurie buvo dvejopos struktūros: pilkapiai su akmenų vainikais (iš viso 25) ir be jų (15). Taip pat rasta 10 tuščių, kurių dalis priklausė pilkapiams su akmenų vainikais, dalis be vainikų ir dalis buvo suardyti.

Daugiausia pilkapių be akmenų vainikų buvo vakarinėje ir pietvakarinėje pilkapyno dalyse. Jie forma nesiskyrė nuo pirmosios grupės jau aprašytųjų pilkapių, tik buvo kiek aukštesni. Tai buvę taip pat neaukštos, 8—12 m skersmens ir iki 60—100 cm aukščio suploto pusrutulio formos kalvelės. Jų papėdėje, dar netyrinėjus, jau matyti buvusių griovių ar duobių pėdsakai.

Jų vidaus įrengimo struktūra ir chronologija skiriasi nuo pirmųjų. Pastarieji yra vėlesni, jau atsiradę išnykus papročiu aplink pilkapio sampilą sukrauti akmenų vainiką.

Šio straipsnio tikslas — aptarti laidojimo papročius pilkapiuose be akmenų vainikų, palyginti juos su jau aprašytaisiais, išryškinti jų bendrus, taip pat ir skirtingus laidosenos elementus, nustatyti laikotarpį, kada išnyksta paprotys dėti akmenų vainiką apie pilkapius, taip pat palyginti su kitais vienalaikiais rytų Lietuvos laidojimo paminklais.

2. Pilkapių struktūra

Grigiškių (Neravų) pilkapiai, kaip jau minėta, buvo skirtingos struktūros. Dalis pilkapių, neturėjusių akmenų vainikų, kaip ir kitų, buvo žymiai apardyti, iškasinėti giliomis duobėmis³.

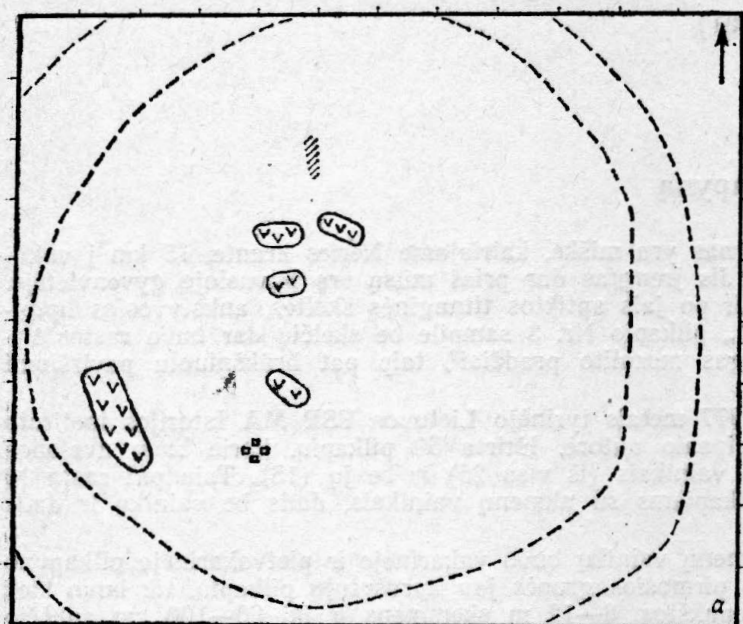
Kai kurie buvo supilti jau sulygintame (pilk. Nr. 2, 4, 10, 15) (pav. 1:b), kiti net neišlygintame žemės paviršiuje (pilk. Nr. 7, 8, 43, 48), to-

¹ Apie šio pilkapyno tikslesnę situaciją, jų tyrinėjimų eigą ir literatūrą žr.: Kuncienė O. Grigiškių (Neravų) pilkapyno laidojimo papročiai. 1. M. e. V—VII a. pilkapiai [toliau — Grigiškių ... papročiai...]. LTSR MA darbai. A ser. [toliau — MADA], 1980, t. 3(72).

² Chronologiją nustatė ist. m. dr. Rimantienė R.

³ Pilkapiai Nr. 2, 4, 7—11, 14—17, 27, 43, 47, 48.

dėl jų pagrindas nelygus arba vienas kraštas 10—30 cm aukštesnis už antrąjį (pilk. Nr. 9) (pav. 2:b), o kartais vidus įdubęs ir pakraščiai pakilę (pilk. Nr. 16). Tačiau jų visų pagrindas, buvęs pirminis žemės paviršius, greičiausiai nudegintas, tai rodo ryškiai juodos su smulkių angliukų bei degėsių priemaiša 8—20 cm storio žemės sluoksnelis, kurio pakraščiai susilieja su velėna (pav. 1:b, pav. 2:b). Viršum šio degėsių sluoksnelio supiltas 60—70 cm, o kartais net iki 100 cm aukščio (pilk. Nr. 8) sampilas, kuriame įvairiose vietose, kaip ir ankstesnių pilkapių, pastebėta smulkių angliukų — degėsių liekanų. Be to, juose rastas didesnis degėsių

1 pav. Pilkapis Nr. 7. a — griovys ir kapų išsidėstymas, b — pilkapijo pjūvis. 1 — degintiniai žmonių kapai, 2 — juoda žemė, 3 — velėna, 4 — degėsių, 5 — griovio kontūrai, 6 — smėlis, 7 — keramika

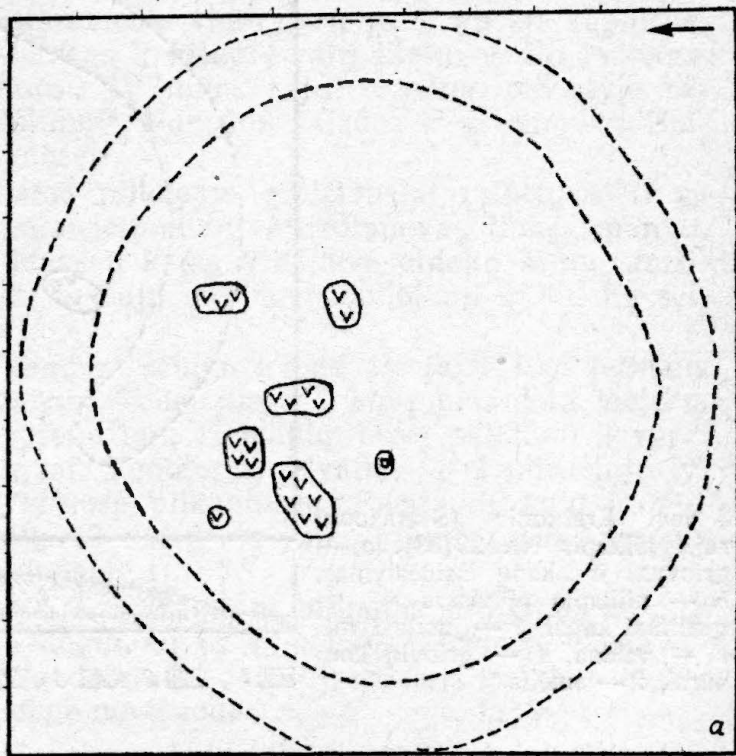
kiekis, pvz., pilk. Nr. 10 sampile įvairiame gylyje išsiskyrė 3 ryškios 50—100 cm skersmens degėsių dėmės. Panašių dėmių pastebėta ir kituose pilkapiuose (7, 8, 9, 10 ir 11) (pav. 1:a), o pilk. Nr. 4 pietryčių ketvirtyje aptikta 140 cm ilgio ir 40 cm storio sudegusio rąsto dalis, kuri greičiausiai atnešta iš laužo su mirusiojo palaikais. Reikia pažymėti, kad visos šios degėsių dėmės buvo ne prie pat kapo, o dažniausiai toliau nuo jo. Toks reiškinys, kai degėsių dėmės tame pačiame pilkapyje randami toliau nuo kapo, pastebėtas ir kituose rytų Lietuvos bei Baltarusijos pilkapyuose⁴.

Pilkapių sampiluose ar po jais aptiktos degėsių dėmės bei atskiri angliukai, be abejo, turėjo prasmę. Anglys ir degėsių, kaip teigia M. Alseikaitė-Gimbutienė, buvę atnešami laidojančiųjų iš tos vietos, kurioje buvo atliekamos apeigos⁵. Tai greičiausiai bus susiję su ugnies — laužo, kuriame mirusysis buvo sudegintas, priminiu.

Pagrindinis šių pilkapių grupės struktūros skirtumas nuo pirmųjų yra tas, kad jie jau neturėjo akmenų vainikų. Vietoje jų aplink pilkapijo

⁴ Alseikaitė-Gimbutienė M. Pagoniškosios laidojimo apeigos Lietuvoje.— Gimtasis kraštas, 1943, Nr. 31, p. 63.
⁵ Alseikaitė-Gimbutienė M. Min. veik., p. 66.

sampilo pagrindą buvo apkasti grioviai⁶ (pav. 1:a, pav. 2:a) ir tik nedidelė dalis buvo be jų. Jie buvę nevienodo gylio ir pločio. Pvz., pilk. Nr. 7 griovys rytinėje pusėje teturėjo 1 m pločio, vakarinėje — iki 2 m, o pilk. Nr. 8 vakarinėje pusėje — 80 cm, rytinėje — 2,20 m. Panašus ir gylis — 50—80 cm. Grioviai nuo aplinkinės žemės skyrėsi tamsiai juoda žeme, kurioje taip pat pasitaikydavo degėsių bei angliukų, o retkarčiais ir dirbinių (pilk. Nr. 8). Paprotys grioviais apkasti pilkapius būdingas ne tik Neravams, bet ir apskritai rytų Lietuvos šio laikotarpio pilkapiams. Tokios pačios formos ryškūs ištisiniai grioviai rasti Ciobiškyje (Širvintų

2 pav. Pilkapis Nr. 7. *a* — griovys ir kapų išsidėstymas, *b* — pilkapiro pjūvis. 1 — degintiniai kapai, 2 — juoda žeme, 3 — velėna, 4 — griovio kontūrai, 5 — smėlis, 6 — keramika

1 2 3 4 5 6

raj.), pilkapyje C, E7, Sausių (Trakų raj.)⁸, Kapitoniškių (Kaišiadorių raj.)⁹, Darsūniškio (Kaišiadorių raj.)¹⁰ ir kituose pilkapyuose. Ištisinis griovys apie pilkapiro pagrindą, kaip rodo šie tyrimai, yra labai būdingas rytų Lietuvos vakarinės dalies (Trakų, Varėnos, Kaišiadorių, Širvintų, Vilniaus rajonai) esantiems pilkapiams. Tuo tarpu likusios rytinės dalies

⁶ Pilkapiai Nr. 7—11, 14—17.

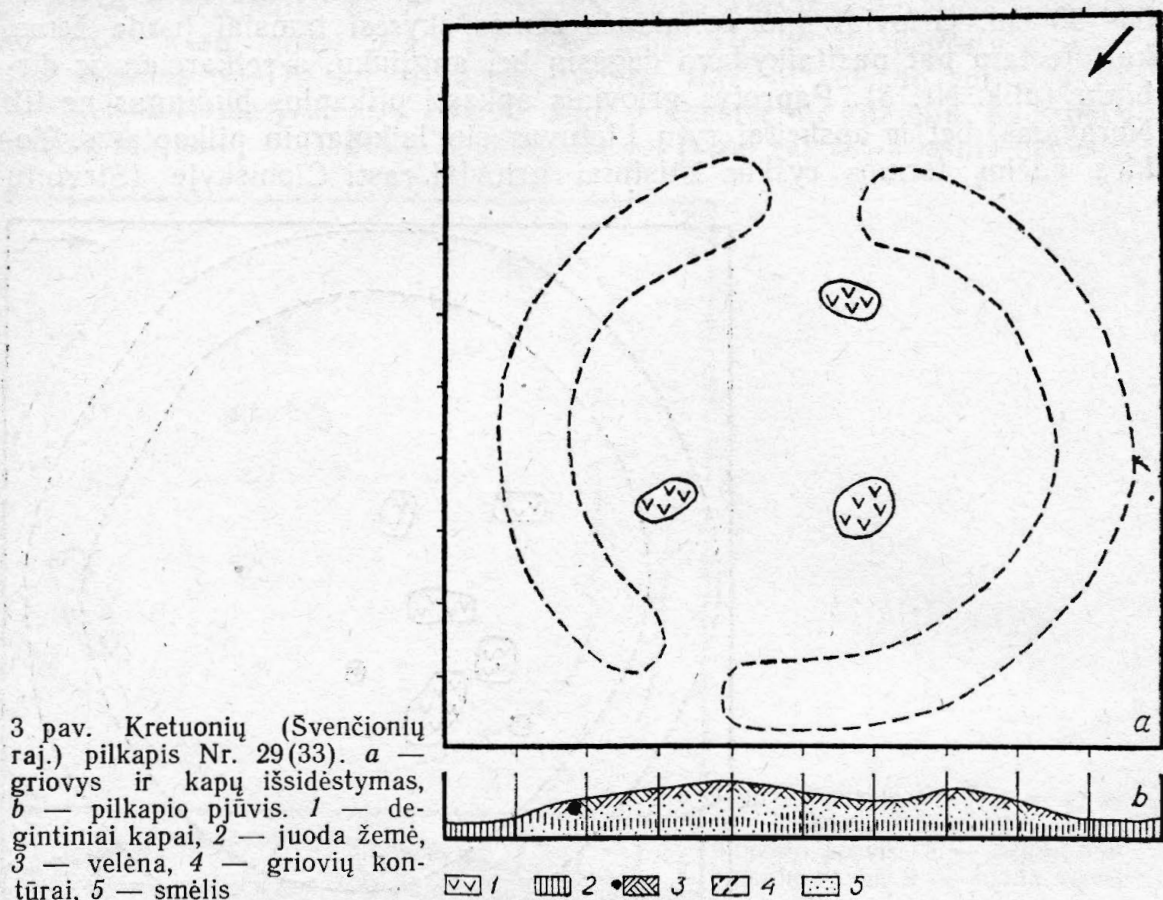
⁷ Kulikauskienė R. Ciobiškio km. (Ukmergės raj.) pilkapių 1963—1964 m. tyrinėjimų ataskaita [toliau — Ciobiškio pilkapiai] (LTSR MA Istorijos instituto Archeologijos sektorius [toliau — IIAS], 1964, b. 261), l. 25—27, pilkapiro C planas Nr. 2110.

⁸ Kuncienė O. Sausių (Trakų raj.) pilkapiai [toliau — Sausių pilkapiai].—MADA, 1971, t. 1(35), p. 73.

⁹ Tautavičius A. Kapitoniškių pilkapiai.—MADA, 1957, t. 1(2), p. 99.

¹⁰ Navickaitė O. Darsūniškio (Jiezno raj.) pilkapių tyrinėjimų dienoraštis (IIAS, 1957, b. 64).

pilkapius dažnai juosia 2 ilgi grioviai (pav. 3:a) arba 4—6 duobės. Tai aiškiai buvo matyti pastarųjų tyrinėjimų Kretuonyse (Svenčionių raj.)¹¹ metu, 1966 m. kasinėtame Pabarės (Šalčininkų raj.) pilkapyne¹², 1977 m. žvalgomosios ekspedicijos Subiškyje (Ignalinos raj.) metu. Žinoma, besą-

3 pav. Kretuonių (Svenčionių raj.) pilkapis Nr. 29(33). *a* — griovys ir kapų išsidėstymas, *b* — pilkapio pjūvis. 1 — degintiniai kapai, 2 — juoda žemė, 3 — velėna, 4 — griovių kontūrai, 5 — smėlis

lygiškai konstatuoti šio teiginio kol kas negalima, nes šios srities pilkapyių tyrinėta nedaug, o tik žvalgyta. Žvalgymo metu ne visada galima tiksliai matyti, ar tai ištisinis griovys, ar tik atskiros ilgos duobės. Tai parodys ateities tyrinėjimai.

3. Kapai ir jų vieta pilkapyje

Kaip ir pilkapiuose su akmenų vainikais, kapuose mirusieji buvo palaidoti sudėginti. Skirtumas tik tas, kad juose padidėjo kapų skaičius. Pvz., pirmuosiuose vyravo nuo 1 iki 5, tuo tarpu pastaruosiuose yra net po 7—8 kapus viename pilkapyje (pav. 2:a). Žinoma, buvo dalis pilkapių ir su mažesniu kapų skaičiumi, po 1 ar po 2 (pilk. 14, 47), bet šie pilkapiai smarkiai apardyti ir dalis kapų galėjo būti nuardyta. Po 3 mirusiųo-

¹¹ Butėnienė E. Kretuonių (Svenčionių raj.) pilkapių tyrinėjimai 1976—1977 metais.—Kn.: Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje [toliau — ATL] 1976—1977 metais. V., 1978, p. 132; Butėnienė E., Kuncienė O. Kretuonių (Svenčionių raj.) pilkapių 1978 m. tyrimų ataskaita (IIAS, 1978, be Nr.).

¹² Kuncienė O. Pabarių (Eišiškių raj.) pilkapių 1966 m. tyrinėjimai.—MADA, 1969, t. 1(29), p. 59.

sius buvo palaidota pilk. Nr. 15 ir 27, po 4 — Nr. 9 ir 10, po 5 — Nr. 11 ir 16, po 6 — Nr. 7, po 7—8 — Nr. 4, 8, 17 ir pan.

Tačiau kapų skaičius nuo pilkapiio dydžio nepriklausė, kartais būdavo net atvirksčiai: juo didesnis ir aukštesnis pilkapis, juo mažiau jame palaidojimų arba būdavo net ir visai tuščias, pvz., pilk. 3, 49, 47, 50, nors buvo 8—10 cm skersmens, apie 1 m aukščio, tušti arba juose buvo po 1—2 kapus.

Panašiai buvo ir pilkapiuose su akmenų vainikais: jų dydį lėmė ne kapų skaičius, o kokios kitos priežastys.

Zinoma, buvo ir išimčių, pvz., 12 m skersmens pilk. 8 buvo 8 kapai.

Toks reiškinys, kai I tūkstantmečio viduryje ir jo II pusėje kapų viename pilkapyje daugėja, pastebėtas ir kituose rytų Lietuvos šio laikotarpio pilkapiuose, pvz., Žvirbliuose (Vilniaus raj.) viename pilkapyje užfiksuota net po 9—10 palaidojimų¹³. Panašus vaizdas ir gretimuose Baltarusijos TSR teritorijos rajonuose¹⁴.

Kapų padaugėjimą viename pilkapyje greičiausiai reikėtų sieti su individualios šeimos narių pagausėjimu. A. Mitrofanovas linkęs manyti, kad pilkapiai, kuriuose yra daugiau kapų, yra buvę didelių šeimų amžinojo poilsio vieta, ir kad šalia mažųjų dar buvę laidojami ir didelių šeimyninių bendruomenių nariai¹⁵.

Kadangi pilkapis buvęs bendras šeimos kapas, tai jame laidoję visus jos narius: tėvus, senelius, vaikus. Todėl juose ir buvę palaidota moterų, vyrų ir vaikų. Pvz., pilk. 4, sprendžiant iš įkapių, buvę palaidoti 3 vyrai ir 4 moterys, o pilk. 8 — 2 vyrai, 3 moterys, 1 vaikas, o 2 mirusiųjų lytis nenustatyta. Panašiai ir kituose pilkapiuose. Pasitaikė, kaip ir V—VII a., dvigubų kapų. Pvz., pilk. 43 sudeginto vaiko ir suaugusio žmogaus palaikai buvo užkasti vienoje duobėje.

Laidojimo apeigos VIII—X a., neskaitant pilkapiio įrengimo, nedaug kuo pasikeitė. Mirusieji buvo deginami už pilkapyno atskiroje laužavietėje kartu su savo mėgstamais daiktais: darbo įrankiais, ginklais ir papuošalais. Kaulai ir įkapės sudegę nevienodai.

Pvz., pilk. 7 kape 1 mirusiojo kaulai buvo tiesiog suanglėję, dalis pavirtę pelenais, o įkapės — 4 moliniai verpstukai — truputį apdegę, pilk. 8 kape 3 buvo smarkiai apdegę ne tik kaulai, bet ir įkapės, žalvaris visai susilydęs. Panašus vaizdas ir pilk. 10 kapuose 2, 3, pilk. 15 kape 2 ir pan. Kaulų ir įkapių nevienodas sudegimas priklausė nuo laužo didumo, jo kaitrumo ir atliekamų apeigų trukmės.

Paanalizavus šiuos kapus, išryškėja, kad smarkiau sudegę kaulai bei įkapės yra turtingesniuose kapuose. Taigi turtingam žmogui ne tik įdėdavo daugiau įkapių, bet ir sukraudavo didesnę laužą, ir galbūt net ilgiau trukdavo jo laidojimo apeigos.

Kalbant apie laidojimo papročius šiuose pilkapiuose, reikia atkreipti dėmesį, kad juose, kaip ir pirmuosiuose, į kapus buvo įdėta daiktų, kurie ugnies mažai paliesti arba joje visai nebuvę. Vadinasi dalį įkapių sumesdavo į jau bebaigiantį degti laužą arba neapdegusias tiesiai įdėdavo į kapą. Paprastai šias neapdegusias įkapes dėdavo prie kapo arba atskirai, dažniausiai pilkapiio centre. Pvz., pilk. 17 centre buvo padėtas geležinis siauraašmenis pentinis kirvis, prie jo nei degėsių, nei angliukų nepaste-

¹³ Tautavičius A. Rytų Lietuva pirmajame mūsų eros tūkstantmetyje [toliau — Rytų Lietuva...] (IIAS, 1953, b. 156), l. 174.

¹⁴ Tautavičius A. Min. veik.; Митрофанов А. Г. Железный век средней Белоруссии. Минск, 1978, с. 121.

¹⁵ Митрофанов А. Г. Указ. соч., с. 121.

bėta. Gal būt šis reiškinys yra susijęs su dovanomis, įdėtomis giminių ar draugų, jau supylus mirusiajam kapą.

Kapų vieta irgi nepasikeitė. Senosios laidojimo tradicijos buvo tęsiamos ir vėliau. Vienas, pirmasis — centrinis, kapas paprastai būdavo ant pilkpio pagrindo, centre arba netoli jo, likusieji — sampilė, įvairiose jo vietose, kartais labai negiliai, tuojau po velėna.

Kapai dvejopi: nedidelėse duobutėse ir didesniuose žemės ploteliuose. Pirmuoju atveju kaulai iš laužo švariai išrinkti ir supilti į nedidelę sampilę iškastą duobutę. Pažymėtina, kad vienodo dydžio kapai daugiausia būna tame pačiame pilkapyje.

Pvz., pilk. 14 jų buvo 40×60, 50×50, 50×60, 60×70 cm, o pilk. 43 — didesni: 90×95, 80×90 cm, o pilk. 9 ir 17 mirusieji palaidoti dar didesniuose — 100×80, 170×80, 105×80 cm dydžio — kapuose ir pan. Kaulai visuose kapuose susimaišę su žemėmis nuo kelių iki keliolikos centimetrų storio. Daug daugiau žemių yra dideliuose kapuose, o mažuose kaulai labiau sukoncentruoti vienoje vietoje su daug mažesne žemės priemaiša.

Laidojant mažose duobutėse, kaulai dažniausiai iš laužavietės švariai išrenkami ir supilami į kapą, tuo tarpu laidojant didesnėse duobutėse, su jais kartu supilama daugiau laužo priemaišų: degėsių bei angliukų. Juose palyginti su I grupės pilkapių tokios pat formos kapais degėsių ir angliukų buvo daug daugiau (pilk. 2, 4 ir kt.).

Toks reiškinys, kai dideliuose kapuose yra nemažai degėsių, pastebėtas ir kituose pilkapyuose, pvz., Pamusiuose (Varėnos raj.), Kretuonyse ir kt.

4. Įkapės ir jų išdėstymas

Sudegintą mirusįjį laidodavo pilkapyje atskirame kape. Pagal to meto tikėjimą mirusiajam į kapą įdėdavo tuos daiktus, kuriuos jis gyvas būdamas naudojo kasdieninėje buityje ir labiausiai mėgo: darbo įrankius, ginklus, papuošalus ir net molinius puodus.

Vyrams daugiausia buvo įdedami ginklai ir darbo įrankiai: geležiniai įmoviniai ietigaliai, siauraašmeniai pentiniai kirviai, geležiniai tiesia nugarėle peiliukai, geležinės ylos, rečiau — papuošalai (geležinės bei žalvarinės diržų sagtys, grandelės, diržų apkalai), taip pat ir atskiri moliniai puodukai (pilk. 15 k. 2). Pažymėtina, kad vyrų kapuose pagausėja papuošalų. Be jau minėtųjų sagčių ir apkalų, randama žiedų ir apyrankių.

Moterų kapuose įkapių daugiau negu vyrų, kaip ir ankstesniuose moterų kapuose ypač pagausėja papuošalų: žalvarinių įvijinių ir stiklinių karolių (pilk. 4 k. 5, 7), žalvarinių plokštelių bei galvos dangos žvan-gučių (pilk. 4 k. 3, 5), antkaklių (pilk. 10 k. 4, pilk. 11 k. 2, pilk. 16 k. 3), apyrankių (pilk. 4 k. 7, pilk. 8 k. 1, 8, pilk. 10 k. 1, 2, 4 ir kt.), žiedų (pilk. 17 k. 4), taip pat darbo įrankių: geležinių ylių, adatų ir molinių verpstelių, kurių viename kape kartais aptikta net po 3—4 (pilk. 7 k. 1, pilk. 10 k. 2, pilk. 15 k. 3, 4 ir kt.). Pilk. 11 k. 4 rastas nedidelis molinis puodelis.

Pilkapių, kaip ir pilkapių su akmenų vainikais, kapuose įkapės išdėstytos nelabai tvarkingai. Jos buvo sudėtos tarp kaulų ar viršum jų, dažniausiai vienoje vietoje, centre arba kuriame nors kapo pakraštyje. Daug tvarkingiau jos išdėstytos kapuose nedidelėse duobutėse, pvz., pilk. 10 k. 7 (60×40 cm dydžio) vakariniame šone tarp kaulų gulėjo geležinis tiesia nugarėle peiliukas ir molinis verpstelis, o šio pilkpio k. 8 — visi radiniai

(2 nežymiai platėjančiais galais apyrankės, 3 moliniai verpsteliai, geležinis tiesia nugarėle peiliukas, geležinė yla) aptikti jo centre. Panaši padėtis ir pilkapio 11 bei kituose kapuose.

Tuo tarpu didesniuose kapuose plačiau buvo išbarstyti ne tik kaulai, bet ir įkapės. Pvz., pilk. 8 k. 1 (130×40 cm dydžio) šiauriniame jo šone padėta apyrankė, pietiniame — įvija, o centre — geležinis tiesia nugarėle peiliukas. Šio paties pilkapio kape 5 (115×60 cm dydžio) pietiniame šone kirvis, 15 cm giliau ir labiau į vakarus — geležinis įmovinis ietigalis, peiliukas, 4 apyrankių fragmentai, išbarstyti per 10—15 cm vienas nuo kito. Tačiau nepaisant kapo dydžio, įkapės buvo išdėstomos tam tikra tvarka — ietigaliai ir peiliai daugiausia gulėjo šalia vienas kito, kirvis, kaip paprastai, skersai arba išilgai šių radinių, kiti daiktai — šone arba kiek labiau į kapo vidų.

Panašiai įkapės mirusiesiems dėdavo ir kitų to meto gyvenviečių žmonės. Vienodas jų išdėstymas pastebėtas kaimyniniame Sausių pilkapyne¹⁶, kuris yra 7 km į vakarus nuo Neravų, taip pat Pamusiuose¹⁷ ir kituose pilkapyuose. Neravų ir kiti šioje Lietuvos dalyje tyrinėtieji pilkapiai skyrėsi nuo rytinės ir pietrytinės Lietuvos dalies pilkapių tuo, kad juose nebuvo rasta kapų su žirgo aprangos reikmenimis.

Įdomus laidosenos reiškinys, užfiksuotas pilkapiuose su akmenų vainikais, bet jau buvęs pastebėtas anksčiau Pamusių ir Sausių pilkapiuose, yra molinių puodų pakasimas atskirai nuo kapo, dažniausiai pilkapio centre. Neravuose toks reiškinys aptiktas 4 pilkapiuose.

Geriausiai puodai išlikę pilk. 9, kuriame 60 cm gylyje, jau ant pagrindo, pačiame centre, iš žemiau buvusio kapo 2 pietrytinio šono buvo atidengti 3 palyginti gana dideli šalia vienas kito sustatyti moliniai puodai. Vienas iš jų pasviręs ant šono, buvęs 28 cm aukščio ir 22 cm skersmens, kitas — 17 cm aukščio ir 19 cm skersmens, trečiasis — 17 cm aukščio ir 20 cm skersmens. Visi jie buvę rausvai gelsvu lygiu paviršiumi, lipdyti rankomis. Prie puodų iš rytų ir pietų pusės buvo daug degėsių. Juoda žemė, bet ne degėšiai, buvo ir pačiuose puoduose, tačiau nei kaulų, nei kokių radinių prie jų nerasta. Jų viduje taip pat nieko nerasta, išskyrus 2 sudegusius žmogaus kauliukus, kurie greičiausiai pateko atsitiktinai.

Toks pat vaizdas ir pilk. 8. Čia taip pat centre ant pagrindo buvo atidengtos 4 buvusių puodų liekanos. Puodai buvę čia truputį mažesni — 14,5—17,5 cm skersmens ir 15—16 cm aukščio. Prie jų taip pat daug degėsių.

Pilk. 27, taip pat centre rasti 3 puodai, tik 2 stovėjo šalia vienas kito, o pats mažiausias (14,5 cm skersmens ir 11 cm aukščio) — 10 cm nuo jų. Pirmieji — aukštesni ir platesni (19 ir 24 cm aukščio ir 19—21 cm skersmens). Prie jų, kaip ir prie aprašytųjų, gausu degėsių.

Pilk. 10 tebuvo tik vieno centre pastatyto puodo žymės.

Tokių kapų, kuriuose sustatyta po kelis puodus, be minėtųjų Sausių ir Pamusių, buvo aptikta dar Žvirbliuose¹⁸, Čiobiškyje¹⁹, Kretuonyse, kur išlikę tik jų liekanos²⁰ ir kt.

Puodų dėjimas į pilkapį, be abejo, yra susijęs su neišaiškintais laidojimo papročiais. Ankstesni tyrinėtojai (F. Pokrovskis ir V. Šukevičius)

¹⁶ Kuncienė O. Sausių ... pilkapiai, p. 75.

¹⁷ Kuncienė O. Pamusio (Varėnos raj.) pilkapiai.— MADA, 1972, t. 3(40,) p. 95—96.

¹⁸ Tautavičius A. Rytų Lietuva ..., I. 232, nuoroda 5.

¹⁹ Kulikauskienė R. Čiobiškio ... pilkapiai, I. 67

²⁰ Butėnienė E., Kuncienė O. Min. veik.

linkę manyti, kad jais iš laužaviečių į kapą buvo pernešami sudegę mirusiojo kaulai, kiti — kad tai susiję su apeigomis supilant pilkapij²².

Kad šiais puodais būtų pernešti iš kapų kaulai, sunku patikėti. Pirmiausia juose būtų išlikę degintų kauliukų ar bent laužo priemaišų: degėsių, angliukų, tačiau jie prisipildę tokios pačios sampilo žemės. Degėsių kiek daugiau tik apie puodus. Greičiausiai juos reikėtų sieti su laidojimo apeigomis bei papročiais. Nuo seniausių laikų yra žinoma, kad prie mirusiojo kapo buvo geriama ir puotaujama. Tai liudija ir rašytiniai šaltiniai.

Pvz., keliauninkas Vulfstanas 887—901 m., rašydamas apie aisčių tikėjimą, papročius, jų klasinį pasiskirstymą, mini, kad jie dar prie pašarvotojo namuose daug gerdavo, puotaudavo, bet visa puota baigdavosi lavoną sudeginus²³. Buvusias puotų prie kapo duobės žymes, remdamasi A. Briukneriu bei kitais autoriais ir archeologiniais radiniais — paukščių, gyvulių kaulais, taip pat puodų šukėmis — kapuose mini ir M. Alseikaitė-Gimbutienė²⁴.

Tokios puotos vykdavo ir vėlesniais laikais. Tai pripažįsta ir etnografinių šeimos papročių tyrinėtoja A. Vyšniauskaitė. Ji, remdamasi lietuvių liaudies tikėjimų medžiaga bei pasakojimais, priėjo prie išvados, kad pakastynės (šermenys) — pietūs palaidojus mirusįjį jo namuose buvo senovės lietuvių papročio vaišintis kapinėse liekana ir buvo paskutinė atsišveikinimo su mirusiuoju puota²⁵. Atsižvelgiant į tai galima manyti, kad šie puodai galbūt ir yra buvę to papročio pradžia. Artimieji, prie kapo išgėrę bei užvalgę, dalį tų puodų užkasdavo pilkapyje gal net su maisto ar gėrimo liekanomis.

Be atskirai pilkapiu centre sustatytų puodų, dar rasta, kai daug mažesnius, 5—8 cm aukščio ir 8—12 cm skersmens, puodus įdėdavo į kapą prie mirusiojo kaulų (pilk. 11 k. 4, pilk. 15 k. 2). Toks paprotys buvo ne tik Neravuose, bet ir kituose šio laikotarpio bei ankstesniuose rytų Lietuvos pilkapiuose: Karmazinuose (Vilniaus raj.), Pabarėje, Žvirbliuose²⁶, Kapitoniškėse²⁷, Kretuonyse²⁸, ir kt. Tai greičiausiai yra puodai, į kuriuos mirusiajam įdėdavo maisto ar įpildavo gėrimo, kad jis galėtų valgyti ir gerti „aname“ pasaulyje. Šis paprotys Lietuvoje, ypač rytinėje ir šiaurinėje jos dalyje, išliko gana ilgai — net iki XVI a. Tai rodo XIV—XVI a. senkapių tyrinėjimai, kurių metu daugelyje jų buvo pastebėtos liekanos šio papročio pastatyti molinius puodus mirusiojo galvūgalyje arba net prie kojų. Jų aptikta Rumšiškėse (Kaišiadorių raj.)²⁹, Sariuose (Švenčionių raj.)³⁰, Jakštaičiuose (Šiaulių raj.)³¹ ir kt. Maisto dėjimą į šiuos puodus dar liudija kartais juose aptikti paukščių kaulai.

²² Szukiewicz W. Kurhany ciałopalne w Pomusiu.— Światowit, 1900, t. 2, s. 11; Покровский Г. В. Курганы на границе современной Литвы и Белоруссии.— В кн.: Тр. IX археол. съезда в Вильне. М., 1895. Т. 1, с. 195—209.

²³ Jakimowicz R. Okres wszesnohistoryczny.— Кн.: Prehistoria ziem polskich. Kraków, 1939—1948, s. 426.

²⁴ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. V., 1955. T. 1, p. 22.

²⁵ Alseikaitė-Gimbutienė M. Min. veik., p. 71.

²⁶ Vyšniauskaitė A. Laidotuvių papročiai Lietuvoje XIX—XX a. pirmaisiais dešimtmečiais.— Iš lietuvių kultūros istorijos, 1961, t. 3, p. 152—155.

²⁷ Tautavičius A. Rytų Lietuva ..., l. 232.

²⁸ Таутавичюс А. З. Восточнолитовские курганы.— В. кн.: Тр. Прибалт. объедин. комплексной экспедиции. М., 1959. Т. 1, с. 142, рис. 12.

²⁹ Butėnienė E., Kuncienė O. Min. veik.

³⁰ Urbanavičius V. Rumšiškėnai XIV—XVI amžiais.— Acta historica Lituanica, 1970, t. 6, p. 12—13.

³¹ Kuncienė O. Sarių senkapis.— Lietuvos archeologija, 1979, t. 1, p. 78—80, 86, pav. 8:5, 10; pav. 9, 10.

³² Urbanavičius V. Jakštaičių senkapis.— Ten pat, p. 126.

Tuo tarpu atskirai sudėtus puodus pilkapiu centre greičiausiai, kaip jau minėta, reikėtų sieti su buvusiomis šermenimis — vaišinimusi prie kapo.

Sis reiškinys atskirai sustatyti puodus yra būdingas Neravų pilkapiams tik be akmenų vainikų. Matyt, jis pakeitė kitą ankstesnį paprotį pilkapiu centre palaidoti vien įkapes, būdingas vyrui — kariui. Išnyko vadinamieji simboliniai kapai. Nors vienas panašus atvejis užfiksuotas ir šiuose pilkapiuose — pilk. 8 šalia sustatytų 4 puodų dar buvo įsmeigtas ugnyje nebuvęs geležinis siauraašmenis pentinis kirvis.

5. Pilkapių chronologija

Pilkapiai be akmenų vainikų yra vėlesni už pilkapius su akmenų vainikais. Jie pagal struktūrą bei kapuose surastas įkapes: vytines antkakles kūginiais, balneliniais ir plokščiais užkeistais galais, žalvarinius įvijinius karolius, geležinius įmovinius išlęsto karklo lapo formos plunksnomis ietigalius ir kitus radinius galima priskirti m. e. VIII—X a. Taigi Neravų pilkapyne, pradedant VIII a., išnyksta paprotys krauti akmenų vainiką apie pilkapiu pagrindą, atsiranda naujas — apkasti pilkapį grioviu.

6. Išvados

1. Remiantis 1972 m. ir 1974—1977 m. tyrinėjimų duomenimis, nustatyta, kad Grigiškių (Neravų) (Trakų raj.) pilkapiai be akmenų vainikų priklauso m. e. VIII—X a.

2. VIII a. pradžioje šiame pilkapyne keitėsi laidojimo papročiai:

a) išnyko akmenų vainikai apie jų pagrindą, o vietoje jų pilkapiai apkasami 0,8—2,2 m pločio ir 50—80 cm gylio grioviais, b) viename pilkapyje kapų skaičius padidėjo iki 8, c) išnyko paprotys krauti simbolinius kapus, kuriuose buvo laidojamos vien tik įkapsės, be mirusiųjų kaulų, o jų vietoje atsirado naujas paprotys — pilkapiu centre sudėti po 3—4 molinius puodus.

3. Paprotys deginant mirusįjį, įrengiant kapą ir sudedant įkapes iš esmės beveik nepasikeitė: a) mirusieji ir toliau buvo deginami atskiroje lauzavietėje kartu su darbo įrankiais, ginklais ir papuošalais, b) sudeginto mirusiojo kaulus ir apdegusias įkapes palaidodavo pilkapyje atskirame kape. Pirmasis kapas būdavo ant pilkapiu pagrindo, dažniausiai jo centre arba netoli jo, likusieji — sumpile, kartais labai negiliai, tik po velėna, c) kapai buvo dvejopi: mažose duobutėse ir dideliuose ploteliuose (mažose duobutėse mirusiųjų kaulai būdavo rūpestingai iš laužo surinkti ir palaidoti su mažu degėsių ar angliukų kiekiu, didesniuose kapuose daugiau laužo priemaišų ir kaulų, netvarkingai išbarstytų visame plote ir susimaišusių su žemėmis 15—20 cm storio sluoksniu), d) įkapsės, kaip ir pilkapiuose su akmenų vainikais, buvo sudėtos viršum kaulų ar tarp jų, tvarkingiau jos buvo išdėstytos mažuose kapuose.

4. Grigiškių (Neravų) VIII—X a. pilkapių struktūra, laidojimo papročiai daugiausia bendrų bruožų turi su pilkapių, išsidėsčiusių rytų Lietuvos vakarinėje dalyje (Sausių, Pamusių, Ciobiškių), struktūra.

**Погребальные обряды Григишских (Няравайских) курганов
(2. Курганы VIII—X веков н. э.)**

Кунцене О. В.

Резюме

Григишский (Няравайский) курганный могильник (Тракайский р-н) находится в 15 км от г. Вильнюс, на левом берегу реки Нярис (Вилия). Курганы сооружены на месте бывшего поселения, датируемого мезолитом. На основании и в насыпях курганов обнаружены кремневые наконечники стрел, кремневые ножевидные пластинки и фрагменты керамики.

В 1972 г. и в 1974—1977 гг. всего исследовано 53 курганов: 25 из них были с каменными венцами, 15 — без них, 10 курганов были без захоронений.

Курганы, не имевшие каменных венцов, концентрировались в западной и южной частях могильника. Они сооружены из песка и имеют форму сплющенного полушария, диаметр которых — 8—12 м. У подножия курганы опоясывались рвами глубиной 50—80 см, шириной от 0,8 до 2,2 м (рис. 1:а, рис. 2:а).

В насыпях курганов обнаружены отдельные угольки, по-видимому, попавшие с кострищ, а у основания каждого кургана имелась прослойка черной земли с углями толщиной 10—15 см (рис. 1:в, рис. 2:в).

В этих курганах обнаружено от 1 до 8 захоронений с трупосожжениями, которые находились на горизонте, а также в насыпи в разных местах. Некоторые захоронения находились тут же под дерном.

Погребальные обряды почти не изменились. В курганах VIII—X веков н. э. обнаружены захоронения с трупосожжениями. Мертвых сжигали не в кургане, а отдельно в кострище вместе с погребальным инвентарем. Захоронения с сожженными костями и с поврежденным огнем инвентарем занимали разную площадь: в маленьких ямах (50×60, 40×60 см) и в больших ямах (100×120, 100×150 см). В больших захоронениях сожженные кости и остатки инвентаря, перемешанные с остатками костра или с землей, составляли слой толщиной до 15 см. В маленьких захоронениях сожженные кости были захоронены почти без остатков костра.

Погребальный инвентарь: орудия труда, оружие и украшения, которые клались в тех и в других захоронениях между костями поверх погребений.

Делается вывод, что существовал обычай в центре исследованных курганов положить 3 или 4 глиняных сосуда. Этот обычай следует связывать с погребальным обрядом.

Курганы без каменных венцов датируются VIII—X веками н. э. Они по погребальным обрядам имеют много общего с курганами восточной Литвы (Тракайский, Варенский, Вильнюсский районы).

Институт истории
Академии наук Литовской ССР

Поступило
27.XII.1979

Kuncienė O.

**Traditions of funeral of the barrow of Grigiškės (Neravai)
(2. Barrows of the 8th—10th centuries A. D.)**